

I. Bevezetés

A klímaper egy gyűjtőfogalom, mely összetett folyamatokat foglal magában, ezért nehezen definiálható, egységes fogalma nincs. Sulyok Katalin egyik tanulmányában tesz kísérletet a fogalom meghatározására, amely szerint a klímaper „változatos jogalapokon indított, akár nemzeti, akár nemzetközi fórumok előtt zajló peres eljárásokat jelöl, amelyek egyrészt a hiányzó, illetve nem kellőképpen ambiciózus kibocsátáscsökkentési intézkedések meghozatalát kívánják kikényszeríteni a jogalkotótól, másrészt a klímaváltozás okozta károkért való felelősség megállapítását célozzák”².

Napjainkban a vállalatokkal, kormányokkal és magánszemélyekkel szembeni éghajlattal kapcsolatos követelések száma világszerte növekszik, mely következtében egyre nagyobb nyomás nehezedik a vállalkozásokra, hogy lépéseket tegyenek. Az éghajlatváltozás cselekvésre készíti a politikai és különböző üzleti vezetőket.

A klímaváltozással kapcsolatos súlyos aggodalmak ellenére a választópolgárok nem kívánnak ezer milliárdokat költeni a környezetvédelemre. Emiatt a klímavédelmi mozgalmak egyre inkább új stratégiát választanak: bíróságokon keresztül kényszerítik ki a klímavédelmi intézkedéseket. Világszerte az ENSZ 2021-ben legalább 1550 klímaperet tartott számon 38 országban, amelyeket gyakran a jövőjükért aggódó fiatalok indítanak.³

Az éghajlatváltozással kapcsolatos peres eljárásoknak két tág kategóriája van. Az egyik a kormányokkal és hatóságokkal szembeni közjogi keresetek, emberi jogok felvetése, alkotmányos és közigazgatási jogi érvek, a másik pedig a magánjogi keresetek, melyek olyan jogterületeken alapulnak, mint a károkozás, a csalás vagy a társasági jog.

II. A klímaperек nehézségei, jogi kérdések

A klímaperек komoly nehézségekbe ütköznek. Ilyen problémát jelent a kauzalitás, vagyis az előreláthatóság, közvetlen okozatiság. Míg a természettudományos értelemben a legkisebb mértékű üvegházhatású gáz-kibocsátás (későbbiekben: ÜHG) is részét képezi a bonyolult oksági hálózatnak, melynek eredménye a globális felmelegedés, addig a jogtudomány nem feltétlenül tekint minden efféle ténybeli oksági tényezőt jogilag relevánsnak.

Bizonyítási problémák is felmerülhetnek, például a természettudomány csak bizonytalan, valószínűségi kijelentéseket tud tenni, míg a bíróság feladata, hogy a bizonyítási mérce által előírt bizonyossággal állapítsa meg az adott esemény okát. Ebből az következik, hogy nincs százszázalékos a bizonyosság.

A klímaper jogi kérdése alapulhat annak megalapozottságán, ugyanis a hatások számos tényezőtől adódhatnak, így nehéz pontosan meghatározni a kibocsátást, mint okot. Az ok-okozati összefüggés esetében továbbra is nehéz meghatározni bizonyos kibocsátások hatásait, illetve azokat egy konkrét eseménnyel vagy kárral összekapcsolni. A cselekvések közötti közvetlen kapcsolat kimutatása és az éghajlatváltozással kapcsolatos konkrét károk elengedhetetlenek a felperesek számára az ok-okozati összefüggés bizonyításához.

¹ Joghallgató, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar.

² Sulyok Katalin (2020): *A klímaperек kihívásai és sikerei – az Urgenda-ítélet tanulságai*, HVG ORAC, Budapest, https://hvgorac.hu/Sulyok_Katalin_A_klimaperек_kihivasai_es_sikerei_az_Urgenda_itelet_tanulsagai

³ Bjorn Lomborg (2021): <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210516/a-klimaperек-a-demokraciat-assak-ala-482986#> (Letöltve: 2022.04.06.)

Nehézséget jelenthet az igazságosság. Számos bíróság úgy ítélte meg, hogy az éghajlatváltozás politikai vagy globális politikai kérdés, nem pedig jogi. A megosztottság is idesorolható, bár adott esetben elegendő bizonyíték áll rendelkezésre az ok-okozati összefüggés bizonyítására, az a kérdés, hogy miként azonosítható vagy osztható meg a felelőssége egy adott államnak, vállalatnak vagy egyénnek.

III. Urgenda-ügy és más esetek

Precedensértékű döntést a klímavédelemben a holland Legfelsőbb Bíróság hozott 2019-ben.⁴ Az Urgenda Alapítvány és több száz holland magánszemély által indított klímaper ítélete kötelezte a holland kormányt, hogy 2020 végéig minimum 25 %-kal csökkentse üvegházhatású gázok kibocsátását az 1990. évi mennyiséghez képest (1990-es szén-dioxid kibocsátási szintjét nem 25-40 %-kal kisebb kibocsátási célhoz igazította, hanem csupán 17 %-osat határozott meg). Bár Hollandia elfogadta, hogy a 2 °C-ot meghaladó átlaghőmérséklet-növekedés „veszélyes mértékű” klímaváltozást idéz elő, konkrét ÜHG csökkentési intézkedései messze elmaradnak e veszély megelőzésére alkalmas mértéktől.

Hollandia azzal védekezett, hogy a területén keletkező ÜHG-kibocsátás összességében elhanyagolható mértékű a nagyobb gazdasággal rendelkező államok kibocsátásához képest, ebből kifolyólag nem is lehet felelős a klímaváltozás okozta alapvető jogok megsértéséért. A kormány fellebbezett a döntés ellen, és 2018. október 9-én közzétették a Legfelsőbb Bíróság határozatát, amely fenntartotta a Hágai Kerületi Bíróság 2015-ös határozatát.⁵ Az Urgenda-ügyben hozott 2015-ös döntés óta világszerte indítottak eljárást olyan államok ellen, amelyeknél az Urgenda-ügyhöz hasonló döntéseket kívánnak elérni.

Az Urgenda-ítélet az első, amelyben egy európai állam kormányát marasztalja el az ország legfelsőbb bírósága, és az önként vállalt kibocsátás-csökkentési tervekhez képest szigorúbb lépésekre kötelezi.

Juliana kontra Amerikai Egyesült Államok (2015)⁶ ügyében, az Egyesült Államok kormányát 21 fiatal felperes perelte be. A vád szerint Barack Obama által vezetett kormány alkotmányértést követett el azért, mert nem védte meg a fiatalok élethez-, szabadsághoz- és tulajdonhoz való jogát, nem tett eleget kötelességének a természeti értékek megőrzését illetően, és ezáltal a környezetszennyező anyagok kibocsátásával a nagyvállalatok hozzájárultak a klímaváltozáshoz. Később a Donald Trump vezette kormány megpróbálta levenni a napirendről, ám később a Legfelsőbb Bíróság elutasította a Fehér Ház fellebbezését.

Az Armando Ferrão Carvalho⁷ és társai kontra Európai Parlament és Tanács ügyben (2018) portugál, német, francia, olasz, és Fidzsi-szigeteki, valamint egy svéd ifjúsági egyesület keresetet nyújtott be az Európai Unió Bíróságának Törvényszékéhez (CURIA).⁸ Törekvésük az volt, hogy az EU-t rákényszerítsék az ÜHG gázok kibocsátásának 40 %-os csökkentésére 2030-

⁴ Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands (2015), <https://elaw.org/nl.urgenda.15> (Letöltve: 2022.04.07.)

⁵ Benoit Mayer: *The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation: Ruling of the Court of Appeal of The Hague* (9 October 2018) <https://www.cambridge.org/core/journals/transnational-environmental-law/article/state-of-the-netherlands-v-urgenda-foundation-ruling-of-the-court-of-appeal-of-the-hague-9-october-2018/6CFC1F7512D27307A325A434FDE40535> (Letöltve: 2022.04.19.)

⁶ Bobák Zsófia: *Ejtették az első hivatalos gyerek-klímaper ügyét az Egyesült Államokban* (2020) <https://raketa.hu/ejtettek-az-első-hivatalos-gyerek-klímaper-ügyet-az-egyesult-allamokban> (Letöltve: 2022.04.06.)

⁷ Armando Ferrão Carvalho and Others v. The European Parliament and the Council (ügyszám: T-330/18) (2018)

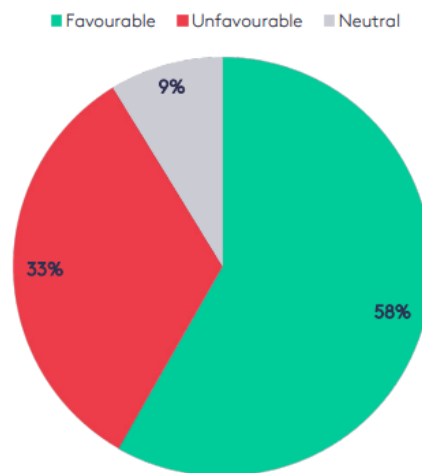
⁸ “*The People's Climate Case*” (2018) <http://climatecasechart.com/climate-change-litigation/non-us-case/armando-ferrao-carvalho-and-others-v-the-european-parliament-and-the-council/> (Letöltve: 2022.04.06.)

ra (az 1990-es szinthez képest), hogy elkerüljük az éghajlatváltozás hatásait, és az élethez-, egészséghez-, foglalkozáshoz- és tulajdonhoz fűződő alapvető jogokat fenyegető veszélyeket.⁹

Klímapert általában állami szerv ellen indítanak, de nagy károsanyag-kibocsátó cégek, pl. a Shell¹⁰ vagy az Exxon Mobile (Massachusetts 2019 végén fogyasztóvédelmi jogalapon indított eljárást az Exxon Mobile olajtársaság ellen, amiért az évtizedeken át megtévesztette befektetőit és fogyasztóit a klímaváltozással kapcsolatosan) ellen is indítottak már.

Az Egyesült Államokban 1990 és 2016 között benyújtott 534 ügy elemzése során megállapítható, hogy 42 %-a volt kedvező kimenetelű a feleperes számára. A megújuló energiával és az energiahatékonysággal kapcsolatos ügyek általában kedvező kimenetelűek, míg a széntüzelésű erőművekkel kapcsolatos ügyek általában kedvezőtlen kimenetelűek voltak.

Az Egyesült Államokon kívüli esetek közül az eldöntött esetek közül a következőket állapíthatjuk meg: az esetek 58 % (187) kedvező, 33 % (106) kedvezőtlen kimenetelű és 9% pedig közömbös volt az éghajlatváltozással kapcsolatos fellépések {1. kép}.

1. ábra: Az éghajlatváltozással kapcsolatos peres ügyek aránya az Egyesült Államokon kívül, az éghajlatváltozással kapcsolatos fellépés szempontjából kedvező és kedvezőtlen kimenetelű ügyekben, 1994. április - 2020. május¹¹

IV. Az emberi jogok és a COVID-19 kapcsolódása a klímavédelemhez

A klímaváltozás elsődleges emberi jogi hatása, hogy tovább növeli az egyenlőtlenségeket a jelen nemzedékek és a jövő generációi között. Általánosságban elmondható, hogy a szegényebb rétegeket, országokat sokkal nagyobb mértékben sújtják a globális felmelegedés következményei, emellett tovább növekszik a szegénység, emiatt a társadalmi szakadék egyre jobban mélyül.

Az éghajlatváltozás kapcsán a közvetlen hatása egyrészt a természeti katasztrófák által az élethez- és a testi épséghez való jog veszélyeztetésében, másrészt az emberi élet fenntartásához szükséges alapvető természeti értékek lerombolása vagy veszélyeztetése által a vízhez-, élelemhez- és egészséghez való jog veszélyeztetésében jelentkeznek. Azonban nem csupán a klímaváltozás hatásai veszélyeztetik az emberi jogok szabadságát, de a probléma kezeléséhez

⁹ Mark Clarke Partner, Tallat Hussain Counsel, Markus Langen Partner, Peter Rosin: Climate change litigation: A new class of action (2018) <https://www.actu-environnement.com/media/pdf/news-33084-leadership.pdf> (Letöltve: 2022.04.19.)

¹⁰ Kiss Soma Ábrahám (2020): Történelmi perben vonják felelősségre a klímaváltozás miatt a Shell olajvállalatot Hágában, <https://merce.hu/2020/12/01/tortenelmi-perben-vonjak-felelossegre-a-klimavaltozas-miatt-a-shell-olajvallalatot-hagaban/> (Letöltve: 2022. 04.08.)

¹¹ Forrás: https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/wp-content/uploads/2020/07/Global-trends-in-climate-change-litigation_2020-snapshot.pdf (Letöltve: 2022.04.08.)

szükséges alkalmazkodási és csökkentési intézkedéseknek is lehet az emberi jogokat hátrányosan érintő eredményei.¹²

Az egyik legfrissebb példa erre Kim Yujin kontra Dél-Korea ügye¹³, amelyet 2020-ban nyújtott be 29 fiatal. Az ügy kiváltó okai a szélsőséges időjárási jelenségek, mint például a történelem leghosszabb, 2020-as monszon-szezonja a térségben, melynek 42 halálos áldozata volt, és több mint 8.000 ember vesztette el otthonát, ezenkívül minden évben évszázados éghajlati rekordok dőltek meg.¹⁴ Úgy vélik, Dél-Korea 2030-ra kitűzött kibocsátás-csökkentési célja nem megfelelő ahhoz, hogy a globális átlaghőmérséklet emelkedését 2 °C alatt tartsa, és ez sérti az élethez-, az emberi méltósághoz-, az egészséges környezethez-, valamint a törvény előtti egyenlőséghez való alkotmányos jogait. Ha sikerrel járnak, lehetséges, hogy a kormánynak felülvizsgálja a nemzeti kibocsátás-csökkentési céljait, hogy azok összhangba kerüljenek a Párizsi Megállapodás klímacéljával. Ez hasonló eredményt hozhatna, mint az Urgenda-ügy.¹⁵

A 2020-ban kirobbant COVID-19 járvány a társadalom élet szinte minden aspektusát megváltoztatja, beleértve a peres ügyeket is. Lehetséges, hogy a COVID-19 az új bejelentések késedelméhez vagy csökkenéséhez vezet, a válság alternatívaként arra motiválhatja a perben levőket, hogy új indokokat keressenek az ügyek indítására, összekapcsolva a jelenlegi egészségügyi vészhelyzetet a klímavészhelyzettel.¹⁶

A koronavírus-járvány lezárásainak köszönhetően egész Európában az utak hirtelen kiürültek, és a levegő tisztább lett, a járművek által kibocsátott nitrogén-dioxid pedig akár a felére is csökkenhetett, de ezek a változások nem tartósak. Oksana Tarasova, a széndioxid-kibocsátással foglalkozó tudós szerint a világjárvány okozta kibocsátás-csökkenés nem volt jelentős az éghajlatváltozás szempontjából.¹⁷

V. Párizsi egyezmény és az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljai

A globális szintér két nagy szereplője – a 2015-ös Párizsi Egyezmény¹⁸ az éghajlatváltozásról és az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljai¹⁹ – egyaránt az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését célozzák. Az e kötelezettségvállalások teljesítése érdekében tett kormányzati intézkedések dominóhatása, a vállalatokkal szembeni elvárások megváltozása, a befektetők körültekintése az éghajlatváltozás kockázatával szemben elméletileg előfogják idézni a várt eredményeket.

A párizsi éghajlatvédelmi egyezmény a klímavédelem fontos mérföldkőnek tekinthető, jelentős gazdasági-, valamint társadalmi átalakulást igényel. A Megállapodást 2015-ben 195 ország a Párizsban tartott klímakonferencián elfogadták, és rendkívül hamar, 2016-ban már hatályba is lépett. A résztvevő államok vállalták, hogy a globális átlaghőmérséklet

¹² Kondorosi Ferenc (2013): A KLÍMAVÁLTOZÁS EMBERI JOGI ASPEKTUSAI, https://communicatio.hu/jelkep/2013/1_2/kondorosi_ferenc.htm (Letöltve: 2022.04.27.)

¹³ Heesu Lee (2020): „We Want Drastic Change.” South Korean Teens Sue Government to Demand Bigger Cut in Emissions, <https://time.com/5802264/south-korea-teens-sue-government-climate-change/> (Letöltve: 2022.04.11.)

¹⁴ Yujin Kim: OPINION: South Korea's emissions are falling too slowly. That's why we went to court (25 June 2021) <https://news.trust.org/item/20210625133754-gbekr/> (Letöltve: 2022.04.17.)

¹⁵ Joana Setzer and Rebecca Byrnes: Global trends in climate change litigation: 2020 snapshot (2020) https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/wp-content/uploads/2020/07/Global-trends-in-climate-change-litigation_2020-snapshot.pdf (Letöltve: 2022.04.17.)

¹⁶ Joana Setzer and Rebecca Byrnes: Global trends in climate change litigation: 2020 snapshot (2020) (Letöltve: 2022.04.17.)

¹⁷ Jeremy Wilks & Euronews: Hogyan hat a járvány a klímaváltozásra? (2021) <https://hu.euronews.com/green/2021/01/18/hogyan-hat-a-jarvany-a-klimavaltozasra> (Letöltve: 2022.04.27.)

¹⁸ <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/climate-change/paris-agreement/> (Letöltve: 2022.04.14.)

¹⁹ <https://sdgs.un.org/goals> (Letöltve: 2022.04.14.)

emelkedésnek 2 °C alatt tartása érdekében 2050-ig a kibocsátást olyan szintre csökkentik, melyet a természetes folyamatok meg tudnak kötni, ez lényegében a karbonsemleges globális gazdaságot jelenti.²⁰ Az EU jelenleg a globális szén-dioxid-kibocsátás 10 %-ért felelős.²¹

Az Európai Unió a tagállamokra is kötelezően vállalta, hogy az ÜHG-ok kibocsátását az 1990-es évi szinthez képest legalább 40 %-kal csökkenti 2030-ig. Magyarország az egyezményt 2016-ban írta alá.²² Kiemelendő, hogy az egyezménynek egyedül nem tagja, és így nem is aláíró országa a Vatikán.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 2015-ös gyűlésén a világ országai elfogadták a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlesztési menetrendet és az ahhoz tartozó 17 fenntartható fejlődési célt (*Sustainable Development Goals – SDGs*). A 2030-ig tartó időszakra szóló tervezet tartalma – a Párizsi megállapodással együtt – arról szól, hogy miként tudják közös erővel jobbra tenni a világot, és egyben a fenntartható fejlődés illetve annak gazdasági-, társadalmi-, környezetvédelmi- és irányítási területén végzett nemzetközi együttműködés globális keretként szolgál.²³ Ez a világszintű célrendszer elsősorban a fejlődő országok problémáira.

2. kép: ENSZ fenntartható fejlődési célok (SDGs)²⁴

VI. Befejezés

Magyarországon a perindítás nem a klímakárok miatt jöhetne szóba, hanem a klímaváltozás elleni szabályozás kikényszerítéséért. A 2015-ös Párizsi Klímaegyezmény értelmében a világ országainak 2020 végéig részletesen ki kellett dolgozniuk klímacéljaikat, mely szerint 2030-ig legalább 65 %-os globális kibocsátás-csökkentési szintet kellene elérni.

²⁰ <https://www.budapest13.hu/13kerulet/kornyezetvedelem/a-klimavedelemrol-reszletesen/parizs/> (Letöltve: 2022.04.06.)

²¹ <https://www.eea.europa.eu/ims/total-greenhouse-gas-emission-trends> (Letöltve: 2022.04.16.)

²² 2016. évi L. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Felelnek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600050.TV> (Letöltve: 2022.04.19.)

²³ https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/sustainable-development-goals/eu-and-untions-common-goals-sustainable-future_hu (2022.04.06.)

²⁴ Forrás: <https://www.ajbh.hu/-/ensz-fenntarthato-fejlodesi-celok-sustainable-development-goal-sdg->

A magyar kormány Nemzeti Klíma- és Energiatervében viszont mindössze 40 % kibocsátás-csökkentési célérték szerepelt.²⁵ Az értéket már 2013-ban elérte az ország, de a növekvő szennyezés miatt újból visszaesett 33 %-ra. Azóta az Európai Bizottság újabb célt tűzött ki, és 55 %-ban határozta meg az elérendő értéket, de a magyar kormány ennek megszavazását elutasította. Az azonban egy másik kérdés, hogy ezért perelhető-e a kormány.²⁶

Álláspontom szerint a klímavédelem és a klímapererekhez hasonló peres eljárások megindítása egyre aktuálisabb, mivel a globális felmelegedés és az ebből következő különböző környezeti károk napjainkban egyre fokozódnak, az egész folyamat később az emberiség jövőjére kihatással lesz. Amennyiben nem cselekszünk, nem teszünk ellene semmit, akkor olyan mértéket fog elérni a bolygónk pusztulása, mely után már nincs visszaút. A kormányok tudnak a leghatékonyabban fellépni a klímavédelmi célok elérése érdekében, és amennyiben ezt önként nem teszik meg, akkor jogi úton kell őket rákényszeríteni, hogy a rövid távú érdekeik helyett az emberiség jövőjét tekintsek elsődleges szempontoknak.

Ezért is tartom fontosnak az intézkedéseket, mint például a világszintű összefogást eredményező párizsi egyezményt, mert az éghajlatváltozást meg kell állítani, drasztikusan csökkenteni kell a káros anyagok kibocsátását, ami a fenntartható fejlődés egyik záloga.

A küzdelem egyik lehetséges formája a klímavédelmi per, amely egyrészt jogi értelemben lehet hatékony, hiszen a bíróságok több esetben is elmarasztalták már a kormányokat, másrészt politikai értelemben is, mert a perek olyan nyilvánosságot biztosítanak, amely előbb-utóbb politikai következményekkel járhatnak, amelyeket a kormányoknak is figyelembe kell venni.

Irodalomjegyzék

²⁵ Dr. Munkácsy Béla, Csontos Csaba, Magyar László, Győri Kata, Dr. Sáfián Fanni (2020): MAGYARORSZÁG NEMZETI ENERGIA- ÉS KLÍMATERVÉNEK ÉRTÉKELÉSE A FENNTARTHATÓ ENERGIAGAZDÁLKODÁS NÉZŐPONTJÁBÓL
<https://energiaklub.hu/files/study/Energiaklub%20NEKT%20v%C3%A9lem%C3%A9ny.pdf> (Letöltve: 2022.04.27.)

²⁶ Kerényi György (2021) : Perelhető-e a kormány a klímaváltozás miatt?
<https://www.szabadeuropa.hu/a/klimavaltozas-magyarorszag-jog-hollandia/31404892.html> (Letöltve: 2022.04.06.)

Magyar nyelvű cikkek:

1. Bjorn Lomborg <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210516/a-klimaperek-a-demokraciat-assak-ala-482986#> (Letöltve: 2022.04.06.)
2. Bobák Zsófia: Ejtették az első hivatalos gyerek-klímaper ügyét az Egyesült Államokban (2020) <https://raketa.hu/ejtettek-az-elso-hivatalos-gyerek-klimaper-ugyet-az-egyesult-allamokban> (Letöltve: 2022.04.06.)
3. https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/sustainable-development-goals/eu-and-united-nations-common-goals-sustainable-future_hu (Letöltve: 2022.04.06.)
4. <https://www.budapest13.hu/13kerulet/kornyezetvedelem/a-klimavedelemrol-reszletesen/parizs/> (2022.04.06.)
5. <https://www.budapest13.hu/13kerulet/kornyezetvedelem/a-klimavedelemrol-reszletesen/parizs/> (Letöltve: 2022.04.06.)
6. <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/climate-change/paris-agreement/> (Letöltve: 2022.04.14.)
7. Jeremy Wilks & Euronews: Hogyan hat a járvány a klímaváltozásra? (2021) <https://hu.euronews.com/green/2021/01/18/hogyan-hat-a-jarvany-a-klimavaltozasra> (2022.04.27.)
8. Kerényi György: Perelhető-e a kormány a klímaváltozás miatt? (2021. augusztus 11.) <https://www.szabadeuropa.hu/a/klimavaltozas-magyarorszag-jog-hollandia/31404892.html> (Letöltve: 2022.04.06.)
9. Kiss Soma Ábrahám (2020): Történelmi perben vonják felelősségre a klímaváltozás miatt a Shell olajvállalatot Hágában, <https://merce.hu/2020/12/01/tortenelmi-perben-vonjak-felelossegre-a-klimavaltozas-miatt-a-shell-olajvallalatot-hagaban/> (Letöltve: 2022. 04.08.)
10. Kondorosi Ferenc: A KLÍMAVÁLTOZÁS EMBERI JOGI ASPEKTUSAI (2013) https://communicatio.hu/jelkep/2013/1_2/kondorosi_ferenc.htm (Letöltve: 2022.04.27.)
11. Sulyok Katalin: A klímeperek kihívásai és sikerei – az Urgenda-ítélet tanulságai (2020) https://hvgorac.hu/Sulyok_Katalin_A_klimaperek_kihivasai_es_sikerei_az_Urgenda_i_telet_tanulsagai (Letöltve: 2022.03.07.)

Idegen nyelvű cikkek:

12. “The People’s Climate Case” (2018) <http://climatecasechart.com/climate-change-litigation/non-us-case/armando-ferrao-carvalho-and-others-v-the-european-parliament-and-the-council/> (Letöltve: 2022.04.06.)
13. Benoit Mayer: *The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation*: Ruling of the Court of Appeal of The Hague (9 October 2018) <https://www.cambridge.org/core/journals/transnational-environmental-law/article/state-of-the-netherlands-v-urgenda-foundation-ruling-of-the-court-of-appeal-of-the-hague-9-october-2018/6CFC1F7512D27307A325A434FDE40535> (Letöltve: 2022.04.19.)
14. Heesu Lee (2020): „We Want Drastic Change.” South Korean Teens Sue Government to Demand Bigger Cut in Emissions, <https://time.com/5802264/south-korea-teens-sue-government-climate-change/> (Letöltve: 2022.04.11.)
15. https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/sustainable-development-goals/eu-and-united-nations-common-goals-sustainable-future_hu (2022.04.06.)
16. <https://sdgs.un.org/goals> (Letöltve: 2022.04.14.)

17. <https://www.eea.europa.eu/ims/total-greenhouse-gas-emission-trends> (Letöltve: 2022.04.16.)

18. Joana Setzer and Rebecca Byrnes: Global trends in climate change litigation: 2020 snapshot (2020) (Letöltve: 2022.04.17.)

19. Mark Clarke Partner, Tallat Hussain Counsel, Markus Langen Partner, Peter Rosin: Climate change litigation: A new class of action (2018) <https://www.actu-environnement.com/media/pdf/news-33084-leadership.pdf> (Letöltve: 2022.04.19.)

20. Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands (2015), <https://elaw.org/nl.urgenda.15> (Letöltve: 2022.04.07.)

21. Yujin Kim: OPINION: South Korea's emissions are falling too slowly. That's why we went to court (25 June 2021) <https://news.trust.org/item/20210625133754-gbekr/> (Letöltve: 2022.04.17.)

Magyar nyelvű könyv:

22. Dr. Munkácsy Béla, Csontos Csaba, Magyar László, Győri Kata, Dr. Sáfián Fanni (2020): MAGYARORSZÁG NEMZETI ENERGIA- ÉS KLÍMATERVÉNEK ÉRTÉKELÉSE A FENNTARTHATÓ ENERGIAGAZDÁLKODÁS NÉZŐPONTJÁBÓL <https://energiaklub.hu/files/study/Energiaklub%20NEKT%20v%C3%A9lem%C3%A9ny.pdf> (Letöltve: 2022.04.27.)

Nemzetközi bíróságok ítéletei:

23. Armando Ferrão Carvalho and Others v. The European Parliament and the Council (ügyszám: T-330/18) (2018)

Magyar nyelvű jogszabály:

24. 2016. évi L. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Feleknek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600050.TV> (Letöltve: 2022.04.19.)

Kép forrásai:

1. kép: https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/wp-content/uploads/2020/07/Global-trends-in-climate-change-litigation_2020-snapshot.pdf (Letöltve: 2022.04.08.)

2. kép: <https://www.ajbh.hu/-/ensz-fenntarthato-fejlodesi-celok-sustainable-development-goal-sdg->